

Gelenekle atışan Modernleşme: Şii Entelektüel Ahmed Rızâ'nın (1872-1953) 20. Yüzyıl Başlarında Arap Dünyasının Entelektüel-Kültürel Değişimine Katkısı

Modernisierung im Widerstreit mit Tradition:

Der Beitrag des schiitischen Intellektuellen Aĥmad Riğâ (1872–1953) zum geistig-kulturellen Wandel der arabischen Welt im frühen 20. Jahrhundert

Sarjoun Karam

PD, Dr. Universität Bonn, Institut für Orient-und Asienwissenschaften

ORCID: 0009-0002-0871-8685, E-Mail: skaram@uni-bonn.de

Translated by Alptuğ Ahmet Güney

Universität Bonn, Institut für Orient-und Asienwissenschaften

ORCID: 0009-0005-8683-6451, E-Mail agueney@uni-bonn.de

Makale Türü Araştırma Notu • Research Note

© Yazar(lar) / Author(s) | CC BY- 4.0

Bu alışmanın tematik odağı, *Nahđa* (yeniden doğuş, rönesans) olarak adlandırılan dönemdir. Albert Hourani'ye göre *Nahđa*, Napolyon'un Mısır seferinden 1939'da İkinci Dünya Savaşının başlamasına kadar uzanan, Arap dünyasında sosyal alanda köklü bir dönüşümün yaşandığı, aynı zamanda edebi-kültürel alanda da ciddi değişiklikleri beraberinde getiren bir dönemdir.¹ Örneğin, *Nahđa*, basının, matbaanın, modern modellere dayalı okulların veya üniversitelerin tanıtılmasına ve yayılmasına, roman veya novella gibi Batı'dan gelen edebi türlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ancak *Nahđa* sırasında Arap dünyasında siyasi alanda da yeni kavramlar ortaya çıkmıştı ve bunların hepsi Arap kimliğine getirdikleri farklı bir yoruma dayanarak Osmanlı yönetiminden kurtulmayı amaçlamaktaydı. Ne var ki özlenen bu siyasi hürriyet ve kültürel yeniden doğuşa, Arap dilinin modern dünyaya uyarlanabilmesi için yenilenmesinin de eşlik etmesi gerekiyordu. Bu konudaki tartışmalar, 19. yüzyılın sonlarına doğru yeni ortaya çıkan ve yabancı kelimelerin benimsenmesi ve çeviri sözcükler yoluyla Arap diline girecek modern neolojizmler yaratma sorunuyla ilgilenen basında bulunabilir. Arap gazetecilerin yanı sıra sözlükbilimciler ve dilbilimciler de Arap dilini yenilemek için çaba göstermiş, bu da örneğin dil akademilerinin kurulmasına ve modern sözlüklerin oluşturulmasına yol açmıştır. Mısır ve Lübnan, *Nahđa* döneminde bu dilsel-kültürel yenilenme hareketinin en önemli merkezleri arasındaydı. Araştırmalarda Lübnan'daki *Nahđa*, esas olarak Beyrut'ta ifadesini bulan Hıristiyan Sünni kökenli bir olgu olarak algılanmaktadır ve Lübnan'daki Şiiler daha geri kalmış bir toplum olarak

¹ Bkz. Albert Hourani, *Arabic Thought in the Liberal Age 1798–1939* (Cambridge [u.a.]: Cambridge University Press, 1983), iv-x.

değerlendirilmektedir. Bu nedenle, Şii öncülerin başarıları ya pek takdir görmemiş ya da toplumun geneli üzerinde fazla etkisi olmayan, kendi toplulukları ile sınırlı bir yenileme girişimine indirgenmiştir. Bugün bile Şiilerin *Nahda* dönemindeki başarılarından hem Batılılar hem de Araplar tarafından yapılan araştırmalarda neredeyse hiç bahsedilmemektedir. Bu durum da Lübnan'daki Şiilerin o dönemde siyasi ve edebi alanda kayda değer bir başarı gösterip gösteremediği sorusunu gündeme getirmektedir.

Arap dünyasının doğusunda, yerel olarak Ğabal 'Āmil olarak bilinen güney Lübnan'da, tüm Arap coğrafyasındaki en önemli Şii topluluğunu oluşturan ve *Matāwila* olarak tanınan Şiilerin ana yerleşim yeri bulunmaktadır. Feodal yapıların nüfuz ettiği bu bölge, 19. yüzyılda Lübnan'ın en geri kalmış bölgeleri arasındaydı ve başta Beyrut olmak üzere Hıristiyan ve Sünni bölgelerde daha yaygın olan modernleşme faaliyetlerine çok az katılmıştı. Bu da Şiilerin Lübnan'da kültürel bir izolasyona maruz kalmasına neden olmuştur.

Yine de *Nahda* döneminde Ğabal 'Āmil, siyaset, tarih, edebiyat ve dil gibi alanlarda Şiiler üzerinde iz bırakan, hatta bütün Arap toplumuna ulaşacak kadar geniş bir etkiye sahip üç şahsiyet çıkarabilmiştir. Bunlar Aĥmed Riđā (1872-1953), Sulaimān Zāhir (1873-1960) ve Muĥammed Ğābir Āl Şafā (1873/5?-1945) olup birlikte *at-tulāfī l- 'āmilī* ('āmil üçlüsü) olarak da bilinirler.

Bu çalışma öncelikle marjinal bir grup konumundaki Şiilere mensup olup kendi topluluğu dışında Lübnan'da bile neredeyse hiç anılmayan, bu nedenle de Lübnan'ın Şii nüfusu ve o dönem Osmanlılara karşı genel direniş ruhu üzerindeki önemli etkisi unutulmuş yazar Şaiĥ Aĥmad Riđā'ya odaklanmaktadır. Buradaki amaç, Lübnan'daki manevi-kültürel yenilenmeye bölgesel ve mezhepsel düzeylerde daha geniş düzeyde dikkat çekmek ve Şii nüfus grubunun Arap *Nahda*'sına katkısını ortaya koymak ve aralarında Şaiĥ Aĥmad Riđā'nın da bulunduğu yazarlarını irdelemektir. Şaiĥ Aĥmed Riđā, yerleşik bir "burjuvazinin" ortaya çıkmasıyla eski aristokratik hakimiyet yapılarının yavaş yavaş değişime maruz kaldığı bilinen bir dönemde, Ğabal 'Āmil'de modern eğitime ve bilimsel olduğu kadar manevi bir yükselişe de yol açan dönüşümün simgesi olarak görünmektedir.

Araştırmanın çıkış noktası, Şaiĥ Aĥmad Riđā'nın kişiliği ile o dönemdeki siyasi ve kültürel faaliyetleri hakkında ayrıntılı bir çalışmanın olmaması ve genel olarak biyografisine ve içinde bulunduğu koşullara gereken ilginin gösterilmemesidir. Bu amaçla öncelikle Riđā'nın *Nahda* hareketine katılımıyla ilişkilendirilen makalelerinden oluşan kapsamlı bir eserden yararlanılmış ve araştırma altı bölüme ayrılmıştır.

Başlangıçta, analiz edilecek kişiyi daha iyi konumlandırmak için Ğabal 'Āmil'in tarihi eğitim sistemi ve Şaiĥ Aĥmad Riđā zamanındaki siyasi koşullar anlatılmaktadır. Bir sonraki bölümde ise Şaiĥ Aĥmed Riđā'nın biyografisi üzerinde durulmaktadır. Burada özellikle Riđā'nın sosyal ve siyasi faaliyetlerinin altında yatan, Fransız mandasına ve Büyük Lübnan'ın kurulmasına karşı muhalefetini besleyen, Lübnan ve Suriye'deki pan-Arap Sünni nüfusa kucak açmasını sağlayan temel sebeplere odaklanılmaktadır. Bunun üzerine, onun Ğabal 'Āmil'deki Şiilere Sünnilerin hâkim olduğu daha kalabalık bir toplumun ortasında meşru bir varoluş kazandırma çabaları da tartışılmaktadır; bu çabalara, sonraki tarihsel süreçte Osmanlı İmparatorluğu'nda kabul görmeye

ve Kral Faysal (1883-1933) yönetimindeki Arap ulus-devletine katılmaya yol açacak tarihsel bir kimliğin bahşedilmesi de eşlik edecektir.

Üçüncü bölümde, Şaiḥ Aḥmad Riḏā'nın Lübnan tarih yazımına katkısı daha anlaşılır kılınarak bu meşru varoluş ve tarihsel kimlik tevcihinin ayrıntıları irdelenmektedir. Riḏā, *Nahḏa* döneminde Güney Lübnan Şiilerinin tarihini formüle eden ilk yazar olarak bu konudaki açıklamalarının temelini oluşturan ve kendisinden sonraki Şii tarihçiler tarafından da ele alınan temel tarihî olguları tartışmıştır. Bu bölümde Şiilerin *Nahḏa* dönemindeki çabalarıyla ardından gelen Lübnan İç Savaşı (1975-1990) sırasında yaşanan siyasi özgürleşme sürecindeki Şii tarihi karşılaştırılarak kapsamlı bir şekilde incelenmektedir.

Dördüncü bölüm Riḏā'nın ulus ve millet kavramlarını nasıl anladığını ele almaktadır, zira *Nahḏa* dönemi aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap bölgelerinde ulusal duyguların ortaya çıktığı bir dönemdir. Şaiḥ Aḥmad Riḏā ulus fikrini tanımlamaya ve bunu yaparken de Lübnan'daki Şii grupları bu genel ulusun içine yerleştirmeye çalışmıştır. Beşinci bölüm, Riḏā'nın bilim ve teknoloji alanlarındaki yenilikleri ifade edebilmek için Arap dilini yenileme ve modernleştirme yönündeki dilbilimsel faaliyetine ayrılmıştır. Onun bu tasarısının son derece karmaşık olmasının altında yatan sebep, Arap dilinin Kur'an'a dayandırılan kutsallaştırılması ve bu nedenle gelişiminin kısıtlanmış, hatta engellenmiş olmasıdır. Ancak bu durum, 19. yüzyılda Arap basınında bu konuda hararetle tartışmaların ortaya çıkmasıyla değişecektir. Riḏā daha sonra yeni kurulan Sünni ve Hristiyan Şam Dil Akademisi'nin ilk Şii üyesi olup çok sayıda yazı yayımlanarak siyasi angajmanını kanıtlamıştır ki bu da 1930-1947/48 yılları arasında derlenip *Mu'ğam matn al-luğa* (Dil Külliyatı Sözlüğü) olarak bilinen ve en büyük başarısını temsil eden modern bir Arapça sözlük derlemekle görevlendirilmesinin yolunu açmıştır. Ayrıca, bazıları bugün hâlâ kullanılan neolojizmler yaratmayı başarmıştır. Bu çalışma kapsamında *Mu'ğam matn al-luğa*'nın metodolojisi, ana unsurları, Arapçalaştırma ve alıntı kelime konularında başvurduğu kaynaklar da analiz edilmektedir. Ayrıca, Riḏā'nın Arap diline karşı genel tutumu, ona kutsal bir karakter atfetmemesi, ancak onu Batılı Şarkiyat çalışmaları ve dilbilim teorileri temelinde gelişim olgusuna tabi olan diğer tüm diller gibi görmesi üzerinde durulmaktadır. Bu çerçevede, 19. yüzyıla dayanan Avrupa antropolojik dilbilim kavramı Arap diline uyarlanmaktadır. Aynı şekilde, Riḏā'nın diyalektoloji alanındaki başarıları incelenmektedir, özellikle de Arap lehçelerindeki kelimeleri Arap yazı diline dayandırmaya ve lehçelere yazı dilinin bir hastalığı olmaktan öteye geçmeyen yeni bir imaj vermeye çalıştığı başka bir sözlüğü (*Radd al-āmmī ilā l-faṣīḥ* - Diyalektik Terimlerin Standart Arapça Kökenlerine Dönüşü) ele alınmaktadır.

Son bölümde, Riḏā'nın şiirsel faaliyetlerine dönülerek, öncelikle 1903 tarihli "Nahğ al-'ilm sirāṭ mustaqīm" (İlim Yolu Hidayet Yoludur) şiirine odaklanılmakta, bu şiir tercüme ve analiz edilirken Riḏā'nın kendi toplumundaki modernleşme çabalarıyla da ilişkilendirilmektedir. Ayrıca Riḏā'nın diğer şiirleri de incelenerek özellikle 1919'dan 1945'e kadar Lübnan'daki Fransız mandası aleyhine - daha önce Osmanlı yönetimiyle ilgili olarak takınmadığı - tutumunu ifade etmek için yaygın olarak kullandığı siyasi şiirleri üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla bu son bölümün amacı, Şaiḥ Aḥmed Riḏā'nın biyografisini daha da detaylandırmak ve her şeyden önce

Nahđa döneminde bir şair olarak rolünü takdir etmek için biyografisinin eksik kalan yönlerini tamamlamaktır.

Kaynakça

- Antonius, George. *The Arab Awakening. The Story of the Arab National Movement*. Beirut: Librairie de Liban, 1969.
- Hourani, Albert. *Arabic Thought in the Liberal Age 1798–1939*. Cambridge [u.a.]: Cambridge University Press, 1983.
- Hourani, Albert. “From Jabal ‘Āmil to persia.” *Bulletin of the school of Oriental and African Studies, University of London* 49, 1 (1986): 133–140.
- Kayali, Hasan. *Arabs and Young Turks. Ottomanism, Arabism and Islamism in the Ottoman Empire, 1908–1918*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California Press, 1997.
- Khalidi, Tarif. “Shaykh Ahmad ‘Arif al-Zayn and al-‘Irfan.” In: *Intellectual life in the Arab East, 1890–1939*, edited by Marwan R. Buheiry, 110–124. Beirut: Center for Arab and Middle East Studies, American University of Beirut, 1981.
- Mervin, Sabrina. *Un réformiste chiite. Ulémas et lettrés du Gabal ,Amil (actuel Liban-Sud) de la fin der l’Empire ottoman à l’indépendance du Liban*. Paris: Edition Karthala, 2000.
- Naef, Silvia. “Aufklärung in einem schiitischen Umfeld: Die libanesische Zeitschrift al-‘Irfān.” *Die Welt des Islams* 36, 3 (1996): 365–378.
- Pohl-Schöberlein, Monika. *Die schiitische Gemeinschaft des Südlibanon (Ĝabal ‘Āmil) innerhalb des libanesischen konfessionellen Systems*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1986.
- az-Zain, Rağda Nađđās. “ař- şaiğ Ağmad ‘Ārif az-Zain (1884-1960) rā’id iřlāđī fī Ĝabal ‘Āmil awā’il al-qarn al-‘iřrīn.” Yüksek Lisans Tezi, American University of Beirut (AUB), 1996.